

2. *Крالیук П.* Шестиднев, або Корона Дому Острозьких / Ярославів Вал. - К., 2010. – 320 с. 3. *Исаева М.* Символика цвета в иконе // Вопросы культурологии. – 2011. – №5. – 101-104 с. 4. *Botting Fred.* Gothic. Routledge: London – New York 1996. - 128 p. 5. *Punter D, Byron G.* The Gothic. Blackwell Guides to literature / Punter David, Byron Glennis Oxford: Blackwell Publishing Ltd. – 315 p.

Ю.М. Бумбур, канд. філол. н., доц.
Маріупольський державний університет

ПРОЯВИ АНТИСЕМІТИЗМУ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню проявів антисемітизму в американській літературі ХІХ ст.

Ключові слова: антисемітизм, антисемітський стереотип, філосемітизм, образ єврея.

Статья посвящена исследованию проявления антисемитизма в американской литературе ХІХ века.

Ключевые слова: антисемитизм, антисемитский стереотип, филосемитизм, образ еврея.

In the article the manifestation of anti-Semitism in the American literature of the ХІХ century is investigated.

Key words: anti-Semitism, anti-Semitic stereotype, philo-Semitism, the image of the Jew.

Нині на передній план виходять міжнаціональні проблеми і зв'язки, у тому числі етнокультурні, зокрема проблеми відносин із етнокультурними спільнотами, своїми й чужими. Як зазначає В. Хорев, література є важливим компонентом діалогу культур. Вивчаючи образ іншого народу в літературному творі, імагологія виявляє істинні й хибні уявлення про життя інших народів, стереотипи та упередження, які існують у суспільній свідомості. В основі етнічних стереотипів лежить етноцентризм, тобто схильність людей розглядати прояви культури чужого народу крізь призму своїх власних культурних традицій і цінностей. Відчуття своєї належності до певної національної групи може породжувати усвідомлення переваги своєї групи над іншими,

які наділяються всілякими негативними рисами. Із плином часу таке сприйняття стає нормою, закріплюється у творах культури [Хорев 2011, 64-66].

Одним із найпоширеніших стереотипів у суспільній свідомості є антисемітський. Семантична ситуація, пов'язана з терміном «антисемітизм», варіюється нескінченно. Сміслові контексти є різноманітними: важка соціальна хвороба, особливий життєвий світ, особистісна позиція, таємна пристрасть, екзистенційний жах, фаза деградації національної ідеї, снобізм неповноцінних, теорія цапа-відбувайла, загальна антипатія, тінь єврейства, реакція на капіталізм, ознака відсталості культури, антигуманістична орієнтація, язичницьке явище [Анисимова 1998, 30-31].

Словникове опрацювання терміна дає такі значення: загальне поняття антиєврейського цькування і злочинів; ідеологія і політичний рух, спрямований на боротьбу з єврейством; форма етнічного забобону; різновид расистської націоналістичної ідеології; расовий шовінізм; національна нетерпимість, що виражається у ворожому ставленні до євреїв (від побутової неприязні до правової дискримінації та геноциду); штучно розпалювана національна ненависть до євреїв. Ці визначення мисляться в контексті опозиції «антисемітизм – філосемітизм» і концентрують увагу на етнічному негативізмі, ворожому ставленні до певної аутгрупи [Анисимова 1998, 31].

Як стверджує В. Бенц, термін «антисемітизм» у сучасному вжитку позначає всі антиєврейські висловлювання, тенденції, упередження, погляди й дії, незалежно від того, якими чинниками (релігійними, расовими, соціальними чи ін.) вони мотивовані. Після досвіду націонал-соціалістичної ідеології й диктатури антисемітизмом стали називати соціальний феномен, що постає парадигмою формування упереджень, а також породжену ними ворожнечу й політичну експлуатацію [Бенц 2012, 1005].

Досліджуючи соціологічні моделі антисемітизму, І. Анісімова дійшла висновку, що всі вони ґрунтуються на культурному комплексі, істотним елементом якого є міфологізовані структури буденної свідомості та міфологічний образ єврея – персоніфікація світового зла, замітник відсутнього бога. Антихрист, ворог, масон, носій буржуазного духу або, навпаки, революціонер... Історична доля єврейського народу визначила ту «легкість», із якою образ цього народу міфологізується [Анисимова 1998, 35]. Є цікава думка, що євреї, як і всі меншини, служать панівній культурі як чисте полотно, на якому інші зображують свої власні страхи, бажання і занепокоєння.

Антисемітизм досліджується в контексті різних дисциплін – релігієзнавства, психології, соціології, етнології і мистецтвознавства, філософії, історії. Важливий внесок у дослідження антисемітизму робить літературознавство. Вивчення єврейських мотивів і образів – одна з класичних тем літературоз-

навчих розвідок. Більше того, зроблено важливі відкриття, як літературні образи євреїв впливають на антисемітські упередження.

Розглянемо, як формувався антисемітський стереотип в американській масовій свідомості та культурі.

Основними єврейськими іммігрантськими групами в США стали іспано-португальська і східноєвропейська. Найбільш вагомими причинами еміграції євреїв до Америки були антиєврейське законодавство в деяких країнах Європи, а також економічний, політичний і релігійний антисемітизм [Гринь 2010, 5-12].

Іспанські євреї, що прибули до Америки 1621 р., нічим не вирізнялися в історії колоній. До 1825 р., коли закінчився перший період імміграції, у Північній Америці налічувалося близько 10 тис. євреїв. Тільки віросповідання відрізняло їх від інших американців, але і вплив релігії помалу слабшав [Даймонт 1994, 111]. Вони майже не брали участі в американській революції. Із їхніх лав не вийшли ні чудові філософи, ні вчені, ні політики. В основному, це були торговці й купці.

Та сама доля чекала на німецьких євреїв, які прибули до Нової Англії в 1825-1880 рр. Вони прекрасно абсорбувалися, пристосувалися, але аж до 1900 р. відігравали незначну роль в американській історії, не з'являючись у списках інтелектуальної, літературної та мистецької еліти [Даймонт 1994, 111]. Друга хвиля імміграції збільшила чисельність американських євреїв до 250 тис. Це були переважно представники середнього класу, які ставали вільними підприємцями. Основними заняттями нових іммігрантів була дрібна торгівля. Єврейські торговці привозили поселенцям тканини, тютюн, різні промислові вироби. Значній частині нових іммігрантів торгівля дала можливість зібрати капітал, необхідний для відкриття власної справи. Крім торгівлі, важливим заняттям євреїв було ремесло, особливо кравецька справа і виготовлення тютюнових виробів. В останній третині XIX ст. німецькі євреї були зайняті як інженери, винахідники, техніки в різних галузях промисловості [Гринь 2010, 5-12]. Між 1880 і 1920 рр. до Америки прибули близько 2 млн. російських євреїв, і в країні почало зароджуватися єврейське інтелектуальне життя.

Абсорбція євреїв була полегшена двома обставинами: природою американської соціальної культури і пуританізмом. Приблизно до 1850 рр. антисемітизм не мав у США значного поширення; його вияви були здебільшого суто словесними. Наприклад, американський просвітитель Томас Пейн у своїй роботі «The Age of Reason» виступив із різкою критикою Старого Завіту (він, на його думку, не більш важливий, ніж збірник арабських казок) і староеврейського народу, винного у всіх бідах людства. Образ Мойсея, пише

Пейн, - найжахливіший у Біблії, це негідник, який здійснював звірства під прикриттям релігії. У своїх релігійних поглядах Пейн був послідовником англійських дійств; метою його було похитнути, як він висловлювався, біблійну та християнську міфологію; його навряд чи можна назвати антисемітом [Нагар 2003, 24]. У поемі «The Monk and the Jew» Т. Пейн розповідає про католика, який намагається навернути у свою віру єврея, що провалився під лід:

A brother skater near at hand,
A Papist born in foreign land,
With hasty strokes directly flew
To save poor Mordecai the Jew -
“But first,” quoth he, “I must enjoin
That you renounce your faith for mine;
There’s no entreaties else will do,
‘Tis heresy to help a Jew –”

Єврей спочатку ніяк не погоджується:

“Forswear mine fait! No! Cot forbid!...

Але навіть коли потопельник обіцяє змінити віру, католик йому відповідає:

“This was a happy fall for you:
You’d better die a Christian now,
For if you live you’ll break your vow.”
Then said no more, but in trice
Popp’d Mordecai beneath the ice.

Цілком очевидно, що хоч тут єврей не викликає особливого співчуття автора, його насмішка спрямована на будь-який прояв релігійного фанатизму.

У віршах найталановитішого поета цього періоду Філіпа Френо часто згадується Шейлок (образ єврея-лихваря з комедії В. Шекспіра «Венеціанський купець»). Однак, у трактуванні Френо це зовсім не єврей, одержимий жагою наживи. Найчастіше поет називає так своїх політичних ворогів, федералів, вкладаючи в термін значення «політик, який заслуговує на осуд» [Нагар 2003, 33].

Дослідники, вивчаючи стереотип єврея, констатують, що він сам по собі має антисемітську природу, навіть якщо письменник не ставив за мету створити негативний образ [Нагар 2003, 14]. Так, у багатьох романах цих років наявний антисемітський стереотип, сформований на економічній основі. Це образи багатих євреїв, як американських, так і європейських, у романах Чарльза Бріггса «The Adventures of Harry Franco», «Haunted Merchant», «Working a Passage»; Джона Джонса «Western Merchant», «Life and Adventures

of a Country Merchant», «The Winkles», «Border War». Багато американських літературознавців зазначають, що письменники XIX ст., які зображували у своїх творах євреїв, свідомо чи мимоволі сприяли зміцненню антисемітизму в американському суспільстві. Зокрема, страхові компанії, які з'явилися в Америці у другій половині XIX ст., відмовлялися працювати з фірмами, власниками яких були євреї [Нагар 2003, 49-54].

Під час громадянської війни та відразу після неї антисемітизм став посилюватися. Євреїв, навіть дуже багатих, не брали до елітних клубів, їх не впускали до фешенебельних готелів. Та все ж традиційна для Америки етика терпимості й плюралізму не дозволяла антисемітизму вийти за межі соціальної сфери [Гринь 2010, 5-12].

Наприкінці XIX ст., коли американська людність почала зазнавати драматичних змін – масової імміграції, індустріалізації та зростання великих підприємств, урбанізації, американська культура стала одержима грубими, часом жорстокими расовими й етнічними стереотипами у літературі, поп-арті, пресі. Расизм і антисемітизм виявилися впливовими силами в американській культурі, і європейські євреї були основними об'єктами цих стереотипів. З погляду панівної культури, євреї мало чим відрізнялися один від одного. «Євреї» антисемітського стереотипу – жадібний, необтесаний, небезпечний – стосувався і тих, що мешкали у багатоквартирних будинках, і власників фешенебельних особняків. Більшість таких стереотипів прибуло до Америки разом із євреями з Європи – батько-невдаха, красуня-дочка, вульгарна і галаслива єврейська жінка, турботлива єврейська матуся. Слід зазначити, що ці стереотипи експлуатувалися не тільки в американській, але й у єврейській культурі [Prell].

Є й інша позиція, згідно з якою для американської літератури XIX ст. в цілому характерний швидше філосемітизм, що виник унаслідок усвідомлення іудаїзму як основи християнства. Філосемітизм виражався головним чином в інтересі до біблійних мотивів та єврейських легенд [Электронная еврейская энциклопедия].

Прикладом такого інтересу може стати творчість поета Генрі Лонгфелло. В одному зі своїх найкращих віршів «The Jewish Cemetery in Newport» поет висловлює ставлення до євреїв як до нації. Цей вірш відкриває питання ранньої історії євреїв в Америці та їх ролі у розвитку американського суспільства. Вірш нав'язно враженнями від поїздки до Ньюпорту, де колись була квітуча єврейська громада і перша в США синагога, але до середини XIX ст. майже не залишилося євреїв, тому що багато хто виїхав до Нью-Йорка та інших великих міст. У липні 1852 р. Лонгфелло описує свої враження від відвідування єврейського кладовища XVII ст.:

How strange it seems! These Hebrews in their graves,
Close by the street of this fair seaport town,
Silent beside the never-silent waves,
At rest in all this moving up and down!

...

The very names recorded here are strange,
Of foreign accent, and of different climes;
Alvares and Rivera interchange
With Abraham and Jacob of old times.

Багато подорожуючи Європою, відвідавши Іспанію і Португалію, Лонгфелло легко впізнає походження імен на могилах, звертаючи увагу лише на те, що такі древні, біблійні імена як Авраам і Яків поєднуються з іспанськими і португальськими прізвищами.

Поет риторично запитує, які гоніння привели сюди цих євреїв:
How came they here? What burst of Christian hate,
What persecution, merciless and blind,
Drove o'er the sea--that desert desolate--
These Ishmaels and Hagars of mankind?

Із глибоким співчуттям малює картину багатовікового єврейського мучеництва:

They lived in narrow streets and lanes obscure,
Ghetto and Judenstrass, in mirk and mire;
Taught in the school of patience to endure
The life of anguish and the death of fire.

Фінал вірша проникнутий почуттям безнадії – автор не вірить у можливість відродження древнього народу. Лонгфелло вважає, що євреї – це нація, що вимирає:

But ah! what once has been shall be no more!
The groaning earth in travail and in pain
Brings forth its races, but does not restore,
And the dead nations never rise again.

У вірші звучить думка про те, що євреї, які постійно піддавалися утиску в Європі, в Америці мають рівні права з іншими народами, до них ставляться з повагою, вони отримали свободу віросповідання.

Трагування обраної теми показує, що Лонгфелло співчутливо ставився до євреїв, шанобливо сприймаючи бажання цього народу підтримувати свої традиції, зокрема у богослужінні. Повагу поета викликає вірність євреїв своїй релігії.

Образ єврея у творах Лонгфелло є досить стереотипним, але це образ швидше єврея європейського, ніж американського. Творчість Лонгфелло

свідчить про те, що поет був досить добре знайомий з історією єврейського народу, з іудейськими релігійними джерелами, навіть трохи знав іврит. Проте інтерес Лонгфелло до єврейства та єврейської теми обмежується історичним і культурологічним аспектами.

Отже, американські письменники XIX ст. доволі часто виводять образи євреїв, при цьому можна спостерігати два полярні стереотипи – євреї зображуються або різко негативно, або позитивно. Таке різне ставлення – від філосемітизму до зятого антисемітизму – пов'язане з масовою єврейською еміграцією, яка викликала різну реакцію американців. У творчості багатьох американських письменників цього періоду спостерігається неоднозначне, суперечливе ставлення до єврейської теми.

1. *Анисимова И.И.* Антисемитизм: опыт концептуализации / И.И. Анисимова // Вестник ТГУ. – 1998. – №3. – С. 29-36; 2. *Бенц В.* Дослідження антисемітизму / Вольфганг Бенц // Єврейська цивілізація. Оксфордський підручник з юдаїки. – К.: Дух і літера; Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2012. – С. 1005-1017; 3. *Гринь Л.В.* Иммиграция немецких евреев в США / Л.В. Гринь // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2010. – №6. – С. 5-12; 4. *Даймонт М.* Евреи, Бог и история / М. Даймонт. – М.: Имидж, 1994. – 542 с; 5. *Литература Соединенных Штатов Америки* // Электронная еврейская энциклопедия. – Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/13882>; 6. *The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature* / Edited by E.S. Nelson. – Greenwood Press, 2005. – 1565 p; 7. *Harap L.* The Image of the Jew in American Literature: from Early Republic to Mass Immigration / L. Harap, M. Schappes, L. Schiff. – Syracuse University Press, 2003. – 616 p; 8. *Longfellow H.W.* The Complete Poetical Works. – <http://www.gutenberg.org/dirs/1/3/6/1365/1365.txt>; 9. *Paine T.* The Monk and the Jew. – Режим доступу: http://www.deism.com/paine_poem.htm; 10. *Prell R.-E.* Stereotypes in the United States / R.-E. Prell // Jewish Women's Archive. – Режим доступу: <http://jwa.org/encyclopedia/article/stereotypes-in-united-states>